

**РЕЛІГІЙНІ СВЯТА У СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГРЕКІВ УКРАЇНИ:
на прикладі грецької спільноти Маріуполя та Харкова**

У статті розглянуто систему релігійних свят греків України. Виявлено ступінь їх актуальності в контексті збереження етнічної ідентичності. Найбільша увага приділена грецьким спільнотам Маріуполя та Харкова.

Ключові слова: *етнічна ідентичність, релігійна культура, традиції, свята, обряди.*

The paper considers a system of religious festivals of the Greeks Ukraine. You are revealed to their degree of relevance in the context of preservation of ethnic identification.

Keywords: *ethnic identity, religious culture, tradition, holidays, ceremonies.*

Дослідження релігійних свят як маркера етнічної ідентичності та засобу передачі культурної спадщини дозволяють розширити уявлення про стан культури грецької спільноти в Україні. Особливий інтерес становить роль святкових традицій у збереженні етнічної самосвідомості в умовах урбанізованого середовища. Метою даної статі є аналіз місця релігійних свят у забезпеченні сучасної етнічної культури греків Маріуполя та Харкова. Предметом нашого дослідження є усвідомлення святково-обрядових традицій греками – вихідцями з Приазов'я та Цалкінського району Грузії. Протягом XIX–XX ст. саме Приазов'я в Україні та район Цалкі в Грузії були місцями компактного проживання представників грецького народу. Нами ставилося за мету виділити також певні розбіжності в святковій обрядовості представників урумської та румейської етнолінгвістичних культур.

Дослідження релігійних свят та святкової обрядовості греків Приазов'я було започатковано в XIX ст. Ф. Брауном і з тих пір набуло тематичного та методологічного розмаїття. З числа радянських етнографів, які зверталися до проблеми розмаїття культурних варіантів етнічної традиції греків, вартими уваги є праці Ю. Іванової та Н. Волкової. Спроба порівняльного аналізу релігійних обрядів та свят сучасних греків та архаїчної обрядової спадщини Греції була зроблена Т.Зайковською. Етнолінгвістичні аспекти релігійних традицій розглядаються в працях сучасних науковців Ф. Елоєвої, В. Баранової, М. Кисилієр. Наше дослідження є результатом узагальнення матеріалів інтерв'ю з представниками грецьких общин, зроблених автором в процесі польових досліджень в Харкові та Маріуполі упродовж 2012-2013 р. Звернення до цього методу зумовлено станом етнічності в містах, зокрема доволі складними процесами етноконфесійної ідентифікації сучасних греків у процесі їх соціально-культурної трансформації.

Православ'я вважається одним з виразних маркерів етнічності греків України. Респонденти з числа вихідців з Приазов'я і Цалкінського району Грузії підкреслювали, що хоча вони й втратили рідну мову, все ж зберегли православну віру. У своїх інтерв'ю тюркомовні греки постійно підкреслювали, що саме релігія стала основою їх етнічного самовизначення. Православ'я, як вважає багато з них, стало на заваді асиміляції в турецькому та татарському середовищі на території Криму. Особливо вирізняються відданістю православним традиціям уруми (тюркофони), що визнавалося й самими греками – елінофонами. Як підкреслювали респонденти обох етнічних груп (греки – вихідці з Цалки та Приазов'я), церковні свята завжди посідали особливе місце в духовному житті їх народу, їм завжди приділялася набагато більше увага, ніж радянським святам, зокрема Новому року (1 січня) [10].

Святкування Різдва не вирізняється великою специфікою. "Ще до 1980-х рр. багато родин суворо дотримувалися посту і розговлялися лише після сходу першої зірки на Святвечір", – розповідала респондентка Н. (1967 р. н., уродженка с. Мангуш). За словами вихідців з грецьких сіл Грузії, вони завжди готували м'ясні страви на різдвяний стіл. Увечері йшли до церкви (якщо в селі була церква), а потім з родичами розговлялися дома. Греки Приазов'я випікали особливий хліб – "Хриstopсому" (хліб Христа). На відміну від грецьких сіл Цалкінського району, в селах Приазов'я напередодні Різдва не ходили щедрувати молоді хлопці. Протягом Різдяної ночі родини не лягали спати, чекаючи на прихід чоловічого хору. Саме дорослі чоловіки ходили протягом ночі по селу, виконуючи пісню про народження Ісуса Христа [10]. В обох субетнічних групах було прийнято відвідувати хресних напередодні Різдва. Діти несли своїм хрещеним батькам кутю ("коливо"), а батьки мали подарувати подарунок (іноді давали гроші). Коли хрещена дарувала подарунок, хресник мав поцілувати їй руку на знак пошани. Під час опитувань в Маріуполі та Харкові нами було встановлено, що респонденти з найбільшим піднесенням та зацікавленістю згадували саме про святкування старого Нового року.

Одним з найважливіших свят греків Кавказу та Приазов'я є "Ай-Василь" (Святого Василя), яке відбувається з 13 на 14 січня (у Греції за юліанським календарем – 1 січня). Греки вважають, що святий Василь приходить до кожної оселі в ніч під старий Новий рік так само, як Христос приходив напередодні Різдва [8]. За звичаєм в цей день на ніч слід залишати на столі страви для душ померлих та

для святого Василя. Греки Приазов'я готували традиційні страви: кутю ("коливо") та випікали традиційний хліб "василопіту" (хліб святого Василя), "шумуш" (листовий пиріг з м'ясом), пекли також калачі (бублики). Святий Василь вшановувався як заступник домашньої худоби, тому "коливо" давали в святвечір і тваринам. У приазовських греків вважалося, що зранку до оселі першим має увійти чоловік, у той час як жінкам загалом не варто було ходити зранку в гості. У греків Цалкінського району звичним було інше: першим може увійти і жінка, і чоловік. Проте з року в рік намагалися зробити так, щоб заходила одна й та сама особа. Якщо ж в родині протягом року траплялося нещастя, то вважалося, що на Святого Василя має прийти інша людина [7, 210-215]. Респондентка І. (1956 р.н., уродженка села Кярк) згадувала: "Коли я була маленькою дівчинкою, саме мене постійно запрошували сусіди зайти зранку 14 січня до них у гості. Одного разу їх син навіть схопив мене ще сплячу та й поніс швидко до свого будинку. Проте через декілька років в родині трапилося нещастя і мене вже більше не запрошували" [10].

Серед греків Приазов'я, так само й серед греків Грузії, збереглася цікава традиція класти у святковий пиріг монету. За святковим столом господар розрізав пиріг ("шумуш" у приазовських, "кете" – у цалкінських греків) на декілька шматків: на худобу, на оселю, на всіх членів родини по старшинству. Вважалося, що рік буде щасливим для того, кому дістався шматок пирога з монетою. Дехто з респондентів з грецьких сіл Донецької області розказували, що в їх родинях монету клали не в пиріг, а в чебуреки [10]. Коли починало темніти, до оселі заходили дівчата колядувати. Їх пригощали бубликами та цукерками. Пізніше починали ходити хлопчики, а згодом – дорослі хлопці з плугом. В наш час хлопці носять іграшковий плуг (модель плуга). Плуг ставлять на стіл і співають пісні. Господар вішає на плуг калачі, дає хлопцям гроші та цукерки. Близько півночі селом ходили вже дорослі чоловіки (групами до 10 осіб) та співали священну пісню "Арши та каланда". Ця пісня, як і різдвяна, виконувалася під іконами. Господар запалював свічки та лампадку і вся родина мала дослухати пісню до кінця. Вона була дуже довгою і виконувалася партіями по дві особи. Як зазначила респондентка Н., зрозуміти текст пісні практично неможливо, лише декілька речень можна перекласти. Жінка пояснювала це тим, що в умовах відсутності румейської писемності, слова передавалися з покоління в покоління із значними спотвореннями. Майже всі респонденти відзначали, що "...хор співав дуже урочисто і у всіх слухачів – від малечі до людей похилого віку – просто дух перехоплювало від захоплення" [10]. Дорослим колядникам давали гроші, калачі, запрошували до святкового столу. Іноді на знак подяки господар міг пообіцяти учасникам хору певну допомогу в справах. У великих селах раніше ходило декілька груп чоловіків. Вважалося дуже почесним, якщо всі групи колядників зайшли до певного господаря. Це свідчило про його високий статус, авторитет та повагу, яку він мав серед односельців. "Нажаль, в умовах Маріуполя, відродити цю традицію практично неможливо", – розмірковувала Надія Ч., голова Маріупольської спілки греків. Жінка зазначила, що декілька років потому спілка намагалася відродити традицію колядування саме дорослими чоловіками, проте в Маріуполі це виявилось неможливим. В селах дорослі чоловіки також відмовляються брати участь в новорічних обрядах, оскільки вважають, що цим мають займатися лише молоді хлопці. Як згадують респонденти, раніше спів в новорічному хорі вважався дуже почесним. Чоловіки збиралися та репетирували кілька тижнів напередодні свята [10]. У греків Цалкінського району також була традиція напередодні старого Нового року зустрічати колядників та "ряджених". "Хлопці перевдягалися в жіночі сукні, в тварин, ходили по селу, всіх вітали, залицялися до молодих дівчат". Як у греків Грузії, так і у греків Маріуполя протягом ночі з 13 на 14 січня господарі не лягали спати до самого ранку. Вранці зустрічали посівальників – чоловіків. Дуже часто сам господар виходив на подвір'я та посівав зернами пшениці хлів із худобою, присадибну ділянку, город.

Значно відрізнявся у цалкінських та приазовських греків обряд святкування вербної неділі. Так, в останніх було прийнято освячувати гілки верби в церкві, а потім господар мав символічно відшмагати ними всіх рідних та худобу, щоб всі були здорові. У греків Цалкінського району було прийнято у вербну неділю дітям ходити по оселях з палкою, до якою причіпляли шкарпетку. Діти заходили в будинок, дарували гілочки верби господарям (але не били ними) і говорили: "Нехай будуть благословенні бруньки верби, нехай дощі підуть на поля та городи". Господар мав подякувати за подарунки, положивши гроші та цукерки до шкарпетки [10].

Святкування Пасхи греками як Приазов'я, так і Грузії мало відрізнялось від традицій росіян та українців. Обов'язково пекли Великодню паску та фарбували яйця. Яйцями було прийнято обмінюватися з рідними та знайомими, кумами, сусідами. Діти билися яйцями – чиє яйце найміцніше. Респонденти похилого віку в Маріуполі згадували, що ще в 1950–1960-х рр. в грецьких селах на Пасху було прийнято влаштовувати каруселі для дітей. "Їх збирали чоловіки лише на Пасху. Дитині, щоб сісти на карусель, необхідно було заплатити крашене яєчко. Дорослі крутили карусель, а все зароблене віддавали бідним родинам", – згадувала респондентка А. (1935 р. н., с. Мала Янісоль, Донецька область). За словами жінки, на Пасху всі намагалися пошити нові сукні, придбати щось новеньке: "На Пасху нам мама з сестрою шила нові сукні із ситцю. Тоді така бідність була, що цим обновкам ми шалено раділи. Ви тепер і не зможете зрозуміти, яка то була радість" [10].

Особливе місце в релігійній обрядовості греків посідає святий Георгій – "айос Георгіос". Ім'я святого має розмовні форми: "айос Йоргас", "Аер". Храмове свято святого Георгія відмічали двічі на рік: 6 травня та 26 листопада. І в наші дні практично в кожній оселі греків є ікона (а іноді і не одна) із зображенням подвигу святого Георгія – змієборця. Цалкінські та маріупольські греки вірять, що святий

є покровителем пастухів, примножує приплід худоби, оберігає від нападу вовків. Його вважали заступником породілей, патроном повитух. Коли остання приходила до жінки, в якій розпочалися пологи, вона перш за все молилася Богородиці, а потім хрестила живіт і зверталася з молитвою до святого Георгія: "Я почитаю тебе, поквался!" Святий Георгій вважається також і покровителем мандрівників. У нього просять заступництва, коли відправляються в дорогу, їдуть на заробітки. Георгій міг явитися уві сні, особливо якщо віруючі йшли ночувати до церкви напередодні храмового свята, щоб отримати допомогу від святого. Вважається, що Святий міг озвучити волю Богоматері, Бога, святих або померлих родичів, підказати, як правильно вчинити, дати пораду. Інформанти постійно підкреслювали, що в церкву йти треба з сильною вірою, інакше – все буде марно [6, 105 – 115]. Якщо дитина довго не починала ходити, вважалося, що її ноги зв'язані невидимими путами. Вміння їх розв'язувати приписувалося святому Георгію. Дитину несли на храмове свято в церкву святого, де вона мала переночувати і після цього зцілитися. Як зазначає Т. Зайковська, звичай ночувати в церкві на свято святого Георгія для зцілення у сучасних греків є подібним до обряду ритуального сну хворих при храмах Асклепія в Давній Греції [6, 110]. Як покровитель дару мови святий Георгій у цалкінських греків наділявся властивостями "відмикати рот". Якщо дитина довго не говорила, над нею проводили обряд "відмикання рота". Батьки або баба з дідом несли дитину в село, де була церква святого Георгія, відмикали ключем двері церкви, а потім цим ключем імітували відкриття рота дитини. При цьому необхідно було промовити магичні слова: "Святий Георгію, як ми відчинили твої двері цим ключем, так і відчини рота цій дитині, нехай він заговорить". Після цього церкву знов замикали і відправлялися додому, впевнені у скорому результаті [10]. Саме весняний Георгій та осінній Георгій ділили рік кавказьких греків на два сезони: літній і зимовий. Після весняного Георгія худобу виганяли чабани на пасовиська в гори, після осіннього – спускалися в поселення. Під час осіннього святкування в будинках розстеляли килими та доріжки, а після весняного – їх прибирали до зими.

У греків Приазов'я, Грузії, як і континентальної Греції, був поширений обряд святкування Івана Купала, елементи якого зберігаються в обрядовому циклі до сьогодні. В ніч на це свято греки не спали, а проводили на вулиці: співали, танцювали, пирували. На зорі всі односельці йшли за село зустрічати сонце. Потім з танцями поверталися додому. В цей день на вулицях грецьких сіл Приазов'я розводили багаття, танцювали навколо нього та стрибали через вогонь. Стрибаючи через багаття, приказували: "Нехай хвороби не торкнуться мене!", "Дорогий святий Іоане, потурбуйся про мене!". Таким чином, вогонь повинен був захищати від злих сил та привертати добро. [8]. В приазовських селах у ніч на Івана Купала відбувалося дівоче гадання на долю. Так, дівчата збирали польові квіти, брали посуд з водою, в який опускали квіти та прикраси (сережки, каблучки) кожної з молодниць. Посуд мав переночувати в лісі (в полі), а на ранок дівчата збиралися разом, наряджали одну з них нареченою. Нареченій ставилися питання: "Хто вийде заміж? Кого буде дуже кохати чоловік? Хто закохається? У кого буде троє дітей?". На кожне питання вона діставала з посуду прикрасу і називала ім'я її володарки. На Івана Купала та протягом червня – липня у греків обох субетнічних груп був поширений обряд викликання дощу. В селі вибирали дівчинку 8 – 10 років (бажано сироту, щоб Бог скоріше її почув та пожалів) – "перпируну". Її одяг прикрашали травою, листям, квітами. Процесія з жінок та молодих дівчат на чолі з "перпируною" ходили по селу і співали ритуальних пісень, зверталися до Бога з проханням послати дощ. Господині, до будинків яких підходили дівчата, обливали перпируну водою, а всю процесію пригощали цукерками, давали їм гроші [8, 10]. Низка респондентів згадувала, що в їх селах діти поливали водою і себе, і перехожих. Дорослі не сварили дітей, вважаючи, що обливання викличе дощ.

Святий Ілля – пророк, свято якого відмічається 2 серпня, у греків має назву "Айос Илиос", "Ай-Ілля". В грецьких селах Цалкінського району святкування починалося з вечора, коли в гори піднімалися старші чоловіки. Всю ніч вони проводили біля вогнища: співали, танцювали, пригощалися. Мешканці сіл внизу також розводили багаття, танцювали навколо нього, стрибали через нього [6, 112]. Як згадували респонденти, в цей день заборонялося будь-що робити, окрім просушки на сонці постільної білизни та одягу з хутра та вовни (вважалося, що після цього в речах не буде молі). Протягом дня односельчани ходили один до одного в гості, при чому було прийнято вітати один одного словами: "Нехай він допомагає" (ім'я святого виголошувати заборонялося). Греки наділяли святого Іллю великою силою, він виступав утіленням світу, сонця, вважали, що від святого залежить врожай, родючості, життя та здоров'я людей та худоби, благополуччя сімей. Іллю просять про зцілення від різних хвороб. Вважається, що святий Ілля може наслати шторм на морі, дощ, бурю, посуху. На думку Т. В. Зайковської, в образі святого Ілли можна зустріти риси давньогрецького богів Геліуса (він, як і Геліос, все бачить, все чує, дарує життя всьому живому на землі, вказує наречені шлях до будинку її майбутнього чоловіка). Гірські вершини першими освітлювали сонячні промені при сході сонця. Тому на вершинах гір будували храми святому Ілли.

Одним з найбільших релігійних свят у греків як Приазов'я, так і Цалки є святкування храмового свята села ("панаір" – румейською мовою, "айхараланпос" – урумською мовою (мовою греків – тюркофонів). День престольного свята є візитівкою села, загальною справою усіх односельчан. Він збирає усіх, хто народився в цьому селі – навіть тих, хто живе дуже далеко. На відміну від грузин, вірмен, росіян та українців, які також мають традицію урочистого святкування Храму, для цалкінських та приазовських греків панаір є святом, що сприяє вияву всіх етнічних рис, традицій та менталітету. Навіть за радянських часів, коли в багатьох селах і в Україні, і в Грузії церкви були зачинені, святкування панаїру

тривало. Панаїр в різних селах Цалкінського району Грузії та в етнічних грецьких селах Приазов'я частіше за все святкувалися на дні святих: святого Георгія (6 травня), Миколая (22 травня), Костянтина (3 червня), Федора Стратілата (21 червня), Петра та Павла (12 липня), Іоанна Хрестителя (7 липня), Іллі (2 серпня), Козьми (14 липня). Також панаїр проводилися на святі Трійцю, Введення в храм Богородиці та Успіння Богородиці (28 серпня). За спогадами Ф. Брауна, в XIX ст. в приазовських грецьких селах панаїрі влаштовувалися не тільки на храмові свята, а й в інші релігійні свята. Так, в Мангуші (дуже заможне село) наприкінці XIX ст. їх було 9: два великих – на храмові свята (8 травня та 8 червня (за старим стилем)) та 7 маленьких (1 січня, 1 та 10 лютого, 21 травня, 27 червня, 11 листопада та 24 грудня) [2, 80-90].

На храмові свята до села приїжджали родичі, знайомі із сусідніх сіл, міст. Общинний характер свята проявлявся в тому, що на нього нікого спеціально не запрошували: кожен бажаючий приїздив за власною ініціативою, його могли прийняти як дорогого гостя в будь-якій оселі. Греки вважали за свій обов'язок здійснити паломництво до церкви в те село або місто, де святкували храмові свята. Так, Храм Успіння Богородиці був в Маріуполі. В ніч на 28 серпня прочани з усіх навколишніх сіл збиралися до міста на службу. Як згадувала респондентка А. (1965 р. н., уродженка с. Мала Янісоль), до 1960-х рр. всі старенькі бабусі з її села та інших грецьких сіл пішки йшли до Маріуполя в храм на службу. Вони виходили після обіду з сіл і вранці приходили в місто [10]. Також храм Успіння Богородиці був в селі Кярк Цалкінського району. Як згадують респонденти з цього села, 27 серпня до них на свято з'їжджалися з усіх грецьких сіл Грузії. Паломництво на храмові свята в грецьких селах Цалкінського району було важливим атрибутом релігійного життя даної спільноти. Цей ритуал дозволяв зустрітися родичам та друзям з різних сіл, разом помолитися, розділити спільну трапезу, повеселитися. Ці паломництва, на думку респондентів, пробуджували в них почуття братерства, єдності із представниками свого народу, підносили почуття етнічної самосвідомості [10]. На думку дослідниці Ф. Елоєвої грецькі храмові свята були насичені язичницькими елементами, проте саме вони максимально впливали на зростання православної ідентифікації даного народу [5].

Напередодні свята в селі прибирали вулиці, подвір'я – готувалися до зустрічі гостей. Після ранкової служби на території церкви (у греків Цалкінського району) або на подвір'ї "господаря панаїру" (особи, яка брала основні витрати на проведення свята) влаштовували жертвоприношення ("ая" – румейською мовою називається процес жертвоприношення, "гурбан" – жертвна тварина. Уруми терміном "гурбан" визначають і процес, і жертву). Характерною ознакою храмових свят в Цалкінському районі було те, що їх разом святкували і тюркофони (уруми), і елінофони (румєї). Як згадувала респондентка І. (1956 р. н., с. Кярк), після служби на свято "Міріамана" (Успіння Богородиці) – храмові свята в церкві здійснювали обряд гурбан. Жертовних тварин (найчастіше – баранів) тричі обводили навколо церкви, відрізали у них шматок вуха і ним креслили хрест на чолі самих тварин та на чолі всіх присутніх. Жінка також без жодних труднощів пригадала, що на святого Іллі її родина їздила до села Хараба (в селі мешкали елінофони). Після церковної служби всі прочани піднімалися в гору до священного дуба. На святого Павла (12 липня) їздили до села Башкой. Протягом весни – ранньої осені родина здійснювала паломництво до багатьох грецьких сіл [10].

Сценарій престольного свята був традиційним. Після приготування жертвовної тварини за спільним столом збиралися і гості, і господарі. Дана трапеза не була простим святковим частуванням, її сприймали, як участь у ритуалі вдячності святому, на честь якого було принесено жертву. Панаїр закінчувався ввечері народними гуляннями та поетичними змаганнями співаків. Всі бажаючі запрошувалися у танок, створювали на площі велике коло. В колі сиділи музиканти. Співали як музиканти, так і усі бажаючі – на ходу вони рифмували куплети, в яких висміювали або вихваляли односельчан та знайомих. Пізно ввечері гості із сусідніх сіл роз'їжджалися, хоча багато залишалось на ночівлю в оселях рідних і близьких. Ввечері застілля продовжувалося у родинах, особливо там, де були іменники з ім'ям святого, на честь якого споруджена церква і проводиться свято.

За радянських часів святкування панаїру зазнало певних змін під впливом комуністичної ідеології. Зокрема, в селі Сартана (Донецької області) панаїр традиційно святкували 6 травня (День святого Георгія). В радянській період влада почала організовувати в цей день святкування Дня весни (з виступами колективів художньої самодіяльності, дитячих колективів). Проте населення селища продовжуючи традиції "панаїру", в цей день організовували колективні обіди (вголос всі намагалися не називати їх гурбан, хоча, за словами респондентів, всі розуміли ритуальний характер даного обіду), змагання з боротьби та скачок – куреш [8]. В іншому селі Стила куреш з дозволу влади проводили на День Перемоги, баранів як нагороду переможцям, до речі, виділяв колгосп. Про релігійний мотив цього свята мешканці грецьких сіл згадувати боялися, до того ж майже у всіх селах церкви були зруйновані, священників не було також.

У наш час серед греків Приазов'я панаїрі перетворилися на великі культурні фестивалі – "мега юрти" (грецькою – велике свято). За традицією, щорічно в одному з грецьких сіл оголошується проведення даного культурного заходу, на який з'їжджаються греки не тільки з навколишніх сіл, а й з усієї України, приїжджають делегації з Греції. Під час фестивалю відбуваються виступи народних колективів, гості мають можливість взяти участь у святковому застіллі (готуються національні страви), послухати грецьку музику, потанцювати. Греки Харкова – вихідці з Цалкінського району Грузії продовжують

святкувати престольні свята свого села у родинному колі [10]. За словами інформантів, такі свята значною мірою пробуджують інтерес до традицій свого народу та стимулюють до їх збереження.

Інтерв'ю з представниками грецької діаспори Харкова – вихідцями з Грузії та вихідцями з грецьких сіл навколо Маріуполя дають змогу підтвердити значимість релігійних традицій у контексті етнічної самоідентифікації. Релігійні свята є чи не найстабільнішим елементом у структуруванні культурної свідомості греків. Проте, як виявляється, релігійна спадщина поряд зі спільними рисами має також і відмінності, пов'язані з етнічною історією грецького населення Приазов'я та Грузії. Звичайно ж, молоде покоління вже не в змозі розкрити зміст багатьох традицій та й сама інформація щодо обрядової практики збереглася здебільшого лише в переказах представників старшого покоління. Проте навіть в такому вигляді релігійна культура греків дає підстави для висновку про її своєрідність, що полягає в багатшаровій системі ідей та практик, які відображають специфіку їх культурної адаптації. В подальшому слід звернутися до проблеми впливу язичницьких традицій та ісламської культури на релігійні свята греків в Україні.

Використані джерела

1. Баранова В. В. Язык и этническая идентичность. Урумы и румеи Приазовья // В. В. Баранова. – М.: ГУ ВШЭ, 2010. – 287 с.
2. Браун Ф. Маріупольські греки / Ф. Браун // Живая старина. – 1890.— С. 78-92.
3. Волкова Н. Греки Кавказа / Н. Волкова // Сайт Кубанського державного університету. – Режим доступу: http://history.kubsu.ru/pdf/kn6_15-43.pdf.
4. Греки Кавказа // Народы Кавказа / Под ред. Б. А. Гардинова, А. Н. Гулиева, С. Т. Еремяна. – М.: Изд-во АН СССР, 1962. – Т.2. – С. 421–432.
5. Елоева Ф. Н. Проблемы языков дисперсных групп. Тюркоязычные православные греки Цалкинского и Тетрицкаровского районов Грузии. – СПб.: Б.И., 2002. – 112 с.
6. Зайковская Т. В. Традиционные верования и представления греков Абхазии (античные истоки образов св. Илии и св. Георгия) / Т. В. Зайковская // Советская этнография. – 1989. – № 2. – С. 105-115.
7. Иванова Ю. В. Греческие этнические группы в СССР / Ю. В. Иванова // Расы и народы. – 1988. – Вып. 18. – С. 206-220.
8. Кауринкоски К. Греки Приазовья: Особенности этнокультурной идентичности / Кауринкоски К. // Пер. с франц. Ю.В. Агавельян, Н.П. Космарской [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <http://www.azovgreeks.com/library.cfm>.
9. Лингвистическая и этнокультурная ситуация в греческих селах Приазовья. По материалам экспедиции 2001-2004 гг. / Под ред. М. Л. Кисилиер. – СПб.: Б.и., 2009. – 443 с.
10. Особистий архів автора. Інтерв'ю з представниками грецької спільноти Маріуполя та Харкова (2012–2013 рр.).
11. Сихарулидзе А. Н. К вопросу о значении изображения быка на Триалетских вешапах и вешапоидах / А. Н. Сихарулидзе // Кавказский этнографический сборник. – Тбилиси: МЕЦНИЕРЕБА, 1972. – С. 24-52.